

SUMMARY
THE SOCIAL AND ECONOMIC CONDITION OF THE TRANSCARPATHIAN REGION IN 1988

V. Chura (Lviv)

The first noticeable effects of the "reconstruction policy" embodied by the CPSU which resulted rapid degradation of the material condition of the citizens of the Transcarpathian region are revealed in the article.

Key words: CPSU, CPU, prosperity, industrial production, indicators, agriculture, reducing, lowering, communist party staff.

УДК (949437.1/2) "1993-1999":316.422

РОЗВИТОК ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ І ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ (1991-1999 рр.)

Корсак Р. В. (Ужгород)

В даній статті розглядаються зміни в економічній, політичній орієнтації України, проблеми зовнішньої політики молодого незалежного держави протягом 1991–1999 рр. Надається аналіз євроінтеграційним прагненням України у співробітництві з Європейським Союзом та Північноатлантичним альянсом.

Ключові слова: трансформація, економіка, ЄС, НАТО, Україна, Польща, Чехія.

Упродовж ХХ ст. Центрально-Східна Європа зазнала кілька територіально-державних перетворень, що супроводжувались утворенням нових держав. Крах домінуючого радянського впливу стимулював і пришвидшив процес геополітичного самовизначення етносів регіону. На уламках соціалістичного табору відновило державність ряд країн, у тому числі Україна.

Однією з проблем, які регулярно висвітлювались і висвітлюються на сторінках наукових і публіцистичних видань була і залишається проблема внутрішніх політичних і економічних трансформаційних процесів в Україні 1991-1993 рр. Названа проблема настільки усталена, що її висвітлюють навіть підручкові видання. Серед них вирізняється змістовністю і критичним аналізом глибини трансформаційних процесів в Україні праця О.Д.Бойка, в якій висвітлюється не лише перебіг конкретних подій, а й розглядаються різноманітні суперечності в розвитку нашої країни. Проаналізувавши сучасні процеси і тенденції в Україні, автор об'єктивно висвітлив рівень її інтеграції [1, с.30-110]. Цю ж проблему певною мірою висвітлено і в підручнику з новітньої історії України ХХ ст., в якому достатньо широко проаналізовано питання успіхів і труднощів реформування економіки та формування основних напрямків зовнішньої політики держави [2, с.1-30].

Ряд загальних питань про трансформаційні процеси у слов'янських країнах Європи, в тому числі в Україні, піднімалися в підручниках з історії південних і західних слов'ян [3, с.100-438]. До праць такого ж змісту і рівня аналізу фактів відносимо підручник з

історії країн Центрально-Східної Європи [4].

У 1991-1992 рр. українське суспільство почало політично структуруватись, з'явилися перші політичні партії, громадсько-політичні рухи і організації. Уже наприкінці 1992 р. в Україні формально діяла багатопартійна система з величезною кількістю дрібних партій. Не дивлячись на це, політична еліта країни складалась переважно з колишніх комуністів і комсомольців. В Україні так і не було прийнято свого закону про „люстрації“. Тому протягом 1991-1993 рр. продовжувала функціонувати перехідна від закритої до відкритої керованої демократії політична система. Свідченням цього є той факт, що країна продовжувала жити за Конституцією УРСР аж до кінця червня 1996 р. Щоб вирватися з тенет перманентної політичної кризи у травні 1994 р. було проведено дострокові вибори Верховної Ради і Президента України. Але і за цих умов продовжувала проявлятися незбалансованість гілок влади та їх повноважень. Особливо слабкими були позиції Кабінету Міністрів, а тому протягом 1993-1999 рр. в Україні змінилось аж 7 урядів [5, с.600-663].

Перехідний характер політичної системи України засвідчувався й тим, що протистояння Президент – Верховна Рада продовжувалось і після дострокових виборів, що у Верховній Раді, обраній у березні 1998 р. за мажоритарно-пропорційною системою виборів, депутати групувались не за партійними фракціями, а в аморфні депутатські групи за особистими чи корпоративними інтересами. А вся друга половина 1998 і 10 місяців 1999 рр. пройшла під лозунгами виборів Президента України. Перехідний характер політичної системи

України проявився і в тому, що, ставши президентом, Л.Кучма обіцянками, підкупом, шантажем депутатів переформатував парламент і домогся створення в ньому пропрезидентської більшості. Все це свідчить, що за глибиною і системністю політичних реформ протягом 1993-1999 рр. Україна неймовірно далеко залишилась позаду Чехії, Польщі, Угорщини [6, с.18-24].

Не кращою була ситуація і в українській економіці. Всі базові галузі української промисловості не мали сучасного технічного устаткування для виробництва конкурентоспроможної продукції, були надміру енергозатратними. Падіння виробництва і собівартості продукції знизили бюджетні надходження, а витрати бюджету постійно зростали. Крім того, з метою стабілізації керованості економікою, уряд почав надавати фінансову підтримку окремим галузям народного господарства за рахунок бюджету. Це викликало емісію готівкових грошей. Якщо у 1992 р. гроші знецінились в 21 раз, то в 1993 р. – у 103 рази. Це спричинило різке зuboжіння населення. Більшість громадян України опинились за межею бідності. Частка заробітної платні у ВВП у 1993 р. знизилась до 39% (у 1990 р. вона складала 60%). Відбулось повне знецінення мінімальної заробітної платні [7, с.320].

Загальмувати інфляційні процеси уряду вдалося лише шляхом відстрочення бюджетних платежів. Жорстка дефляційна політика дещо призупинила темпи інфляції, але викликала величезну заборгованість бюджету. Наприклад, бюджетне фінансування освіти складало лише 64%, медицини – 60%, науки – 60%, культури – 30% від запланованих, а заборгованість бюджету за 9 місяців 1994 р. виросла до 47 трлн. карбованців. Про сильні позиції старої командної економіки свідчив і той факт, що 70 % цін регулювалось державою, дотації на комунальні послуги складали 95 % від їх вартості, а дотації на хліб – 60 %. Дефіцит бюджету на ці витрати покривався емісією грошової маси.

У цих умовах підприємства і населення свою економічну спроможність гарантували накопиченням валюти. За оціночними даними в громадян України в 1994 р. зберігалось від 2 до 4 млрд. дол. США, а за межами країни від 10 до 20 млрд. млрд. дол. США. Відплив валюти ще більше знекровив економіку України. Щоб скоротити емісію незабезпечених товарами грошей, уряд в 1994 р. встановив нечувано високу 90 % ставку прибуткового податку з громадян. Це у свою чергу викликало швидке зростання „тіньової економіки”, обороти якої в 1994 р. досягли 40 % ВВП. В ній у 1994 р. вироблялось близько 60 % загального товарного виробництва [8, с.48].

За цих умов президент Л.Кучма проголосив нову програму економічних перетворень,

що мала на меті фінансову стабілізацію, державний контроль за лібералізацією цін, створення ринкової економіки, лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків, соціальний захист найбідніших і т. ін. Перші кроки були швидкими і рішучими. Реалізація програми почалась з лібералізації валютного ринку і цін. Крім того, Україна відмовившись від ядерної зброї, одержала фінансову підтримку від США, кредити від західних країн та Європейського банку реконструкції і розвитку під проведення ринкових реформ [9, с.61-66].

Уряд кредитами протягом 1995-1996 рр. відтягував вирішення системної економічної кризи, не стимулював реконструкцію промисловості і запровадження нових технологій. Натомість було запроваджено необгрунтовано високі податки, що змушувало підприємців приховувати свою діяльність. У 1997 –1998 рр. „тіньова економіка” в Україні перевищувала 50 % ВВП. Економіка України все ще мала борговий характер, що було однією з болючих проблем державного будівництва.

Проведена восени 1996 р. грошова реформа сприяла процесові валютної стабілізації, призупинила відплив вітчизняних капіталів за межі країни, сприяла залученню іноземних інвестицій. Але обсяги іноземних інвестицій у 1996 р. тримались на рівні 1995 р., коли в українську економіку було вкладено всього 910 млн. дол. США. Для порівняння, на 1995 р. в економіку Чехії було вкладено 7,4 млрд. дол. США.

Дефолт російського рубля у 1998 р. знижив на половину курс гривні та зумовив подальше зниження її курсу по відношенню до іноземної валюти але це позитивно позначилось на розширенні експортних можливостей українських підприємств. ВВП з 41,88 млрд. дол. США у 1998 р. зріс до 55,4 млрд. дол. США у 1999 р. Не дивлячись на кризову ситуацію в Україні загалом, протягом 1994-1999 рр. розвивався недержавний сектор, в якому працювало 61,8 тис. підприємств і організацій, а кількість малих підприємств у 1999 р. складала 197127 [10, с.606].

За роки реформ в економіці України відбулись помітні зрушення. За цей час було сформовано атрибути національної економіки: фінансову, податкову, митну, банківську системи; відбувся перелом у формах власності; зросли корпоративний і приватний сектор економіки і т. ін. Якщо протягом 1991-1993 рр. форму власності змінило всього 11,5 тис., то в 1994-1999 рр. її змінили 50, 3 тис. підприємств і організацій. Станом на 1 січня 1999 р. форму власності змінило 61,8 тис. підприємств і організацій. За що добу зросла і кількість малих підприємств з 96019 у 1995 р. до 217 930 – у 2000 р.. Але українська приватизація, яку в народі

назвали „прихватування”, так і не дала відповідального виробника.

Негаразди в економіці позначились і на зовнішній торгівлі України. Так, у 1995 р. український експорт складав 13,1 млрд. дол. США, а імпорт – 15,9 млрд. дол. США. Негативне торговельне сальдо України складало 2,8 млрд. дол. США. Така ж ситуація зберігалась і в наступні роки. Так, у 1996 негативне торговельне сальдо складало 31 626 млрд. дол. США, а в 1997 – 28 961, в 1998 – 20 236 в 1999 - 2645 млрд. дол. США. У 1996 р. від’ємне торговельне сальдо лише з країнами СНД складало 16 137 млрд. дол. США. Торгівля України з країнами далекого зарубіжжя мала позитивне торговельне сальдо у 804,3 млн. дол. США. Україна експортувала переважно сировину, напівфабрикати, чорні метали, добрива, виробу з чорних металів і т.п.

Ще гіршою була ситуація на селі, де майже повністю зберігався колгоспно-радгоспний лад. Хоча ще у березні 1991 р. земля була оголошена об’єктом реформ, в січні 1998 р. прийнято Закон „Про форми власності на землю”. Паювання (акціонування) нічого не змінило на селі, бо земля передавалась у власність колективним господарствам. Лише в 1998 р. майже 6,1 млн. громадян отримали земельні паї та було дозволено приватизувати присадибні ділянки. Але весь аграрний сектор перебував у стані руйнації, а 85 % колективних сільськогосподарських підприємств були збитковими [11, с.335].

Головним завданням країн-кандидатів до вступу в ЄС є прискорене засвоєння стандартів Євросоюзу. Але уряди України постійно змінювали свої пріоритети реформування економіки і моделі своєї соціальної політики. Одні з них підтримували ліберальну модель соціальної політики, що передбачала створення умов для вирішення соціальних проблем самими громадянами. Другі – підтримували соціал-демократичну модель соціальної економіки, що передбачає досягнення соціальної справедливості шляхом перерозподілу соціальних і економічних ресурсів. У 1996 р. держава переклала низку своїх функцій на плечі громадян, ні економічно, ні соціально не підкріпивши їх. На час до 2000 р. в Україні було затверджено „Основні напрями соціальної політики 1997-2000 рр.”

Економічні негаразди 1993-1999 рр. негативно вплинули і на стан науки, освіти, культури. Здобуття Україною незалежності призвело до ліквідації політичних перепон на шляху розвитку української культури. Це позитивно вплинуло на розвиток національного театру, української естради, зростання кількості учнів в школах з українською мовою навчання. У листопаді 1993 р. Кабінет Міністрів затвердив програму „Освіта” („Україна в ХХІ столітті”) У

процесі реформування освіти наголос було зроблено на деідеологізацію і демократизацію навчального процесу, його зв’язок з національною культурою і освітою, поступовому приведенні у відповідність мови навчання у школах до етнічного складу населення, що призвело до збільшення кількості школярів, які навчались українською мовою з 49,3 % у 1991 р. до 67,4 % у 2000 р. Але реальних змін у системі освіти протягом 1993-1999 рр. не спостерігалось. Шкільну освіту переслідувала нестача шкільних підручників і посібників, хрестоматій, шкільних приміщень та низька зарплата вчителів, які втрачали матеріальні стимули до старанної роботи.

Економічна криза негативно позначилась на вищій освіті. Хоча численність вищих навчальних закладів постійно зростала, було запроваджено їх ліцензування і акредитація, рівень знань студентів загалом – невисокий. За роки незалежності з’явилися вищі навчальні заклади недержавного сектора. У 1999 р. їх налічувалось понад 120. У переважній більшості вони працювали формально, без належного кадрового забезпечення. Крім того, для України 1993-1999 рр. був характерний дуже низький рівень фінансування вищих навчальних закладів [12, с.307]. Скорочення бюджетних асигнувань негативно вплинуло на стан наукових досліджень. Асигнування на науку в 1995 р. склали всього 0,62 %, а в 1999 р. – лише 0,4 % від потреб. У розвинених країнах на наукові дослідження виділяється щонайменше 2 % ВВП. Найбільших втрат зазнали фундаментальні дослідження, наукові центри ВПК, НАН України та вузівська наука.

При цьому в Україну ринули потоки масової західної культури, яка характеризується розважальністю і доступністю, чітко зорієнтована на отримання прибутку, пропаганду індивідуалізму, фізичної сили і насилля, розбещеність і т.п. Вона стала серйозною загрозою духовного здоров’я української нації. Українська інтелігенція, опинившись в жалюгідному матеріальному становищі, неспроможна була дати належну відповідь навалі низькопробної західної і сучасної російської масової культури. За таких умов культурна присутність України в Чехії зводилась переважно до співпраці з українськими діаспорними організаціями. На 1994 р. в Чехії успішно працювали громадські організації Союзу українців ЧР та Українська ініціатива, а з 1989 – Українська лікарська спілка, 1993 – жіноча громада українок, 1991 р. – Чеська організація українців. До їх роботи залучається незначна кількість чехів, які цікавляться Україною та її культурою [13, с.333].

Однією з сфер, в якій Україна протягом 1993-1999 рр. досягла помітних успіхів, була зовнішня політика. Незалежну Україну визнала

виняткова більшість країн світу, з якими зразу ж було встановлено дипломатичні відносини. Наша країна стала членом понад 50 міжнародних і міжурядових організацій. Основні принципи зовнішньої політики нашої країни були визначені вже 2 липня 1993 р. Постановою Верховної Ради України „Основні напрямки зовнішньої політики України” [14, с.22-32]. Постанова наголошувала на необхідності забезпечення політичних інтересів держави, її економічних інтересів та поступову інтеграцію економіки України у світове господарство; забезпечення регіональних, субрегіональних і локальних інтересів.

У відповідності до ст. 18 Конституції України та концепції зовнішньої політики, була розроблена концепція національної безпеки і воєнна доктрина. Рішення України про відмову від ядерної зброї позитивно вплинуло на відносини нашої країни з провідними державами світу. У тристоронній заяві 3 січня 1994 р. Президенти України, США і Росії визначили механізми вивезення ядерної зброї з території нашої країни, а США і Росія гарантували безпеку України. А вже в листопаді 1994 р. Україна підписала договір про нерозповсюдження ядерної зброї та врегулювала більшість своїх відносин з сусідніми державами. А 18 стаття Конституції України проголошувала, „що „зовнішньополітична діяльність спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного товариства за загальними принципами міжнародного права” [15, с.12-24].

Далеко неповний перелік найважливіших кроків України на міжнародній арені визначили і відносини з країнами СНД. Але з понад 400 різноманітних угод країн СНД, Україна підписала лише ті 200, які не загрожували суверенітету країни. Чітка позиція України врешті змусила Росію 30 травня 1997 р. підписати Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією. Відмова України від ядерного статусу спричинила перелом у ставленні світового співтовариства до нашої країни. Вже 16 червня 1994 р. Україна уклала угоду з Євросоюзом, якою на Україну було розповсюджено дію Генеральної системи преференцій ЄС і технічної допомоги. У 1999 р. Європейська Рада затвердила спільну стратегію Євросоюзу щодо України, розраховану на 4 роки. Цей документ допускав, що у майбутньому Україну запросять стати повноправним членом Євросоюзу. Угода визначила критерії, що їх протягом 10-15 років повинна досягти Україна. Коли на саміті Євросоюзу в Гельсінкі 10-11 листопада 1999 р. Україну не було включено до країн-кандидатів на вступ до Євросоюзу, у відповідь Л.Кучма згодився на вступ до Єдиного

Економічного Простору (СЕР) разом з Росією, Білорусією і Казахстаном.

Водночас Україна проводила курс на зближення з НАТО, що був визначений „Основними напрямками зовнішньої політики” ще в 1993 р. Його підтвердила Рада Національної безпеки і оборони України в рішенні „Про стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору” 25 травня 2003 р. У 1994 р. Україна підписала рамковий документ „Партнерство заради миру” та подала свій Презентаційний документ з визначенням політичних цілей в цій програмі. На Мадридському саміті НАТО в липні 1997 р. Україна підписала Хартію про особливе партнерство між НАТО і Україною. На реалізацію Хартії Президент України затвердив програмний документ на 2001-2004 рр. На Празькому саміті НАТО в листопаді 2002 р. було схвалено план дій Україна-НАТО. Альянс презентує ряд наукових програм, зокрема програма „Вибір про виклик модерних суспільств”, програми екологічної безпеки, що передбачали ліквідацію наслідків радіаційних і хімічних забруднень. Але єдиної думки щодо вектора зовнішньої політики в Україні не було. Розбіжності були і по сьогодні залишилися щодо орієнтації на Євросоюз і НАТО чи на Росію. Це негативно позначилось на процесах інтеграції України в європейські структури. Спочатку Л. Кучма вважав головним євроатлантичний напрям, згодом – багатовекторність, врешті – проросійська орієнтація [16, с106-117].

Виголошені в 1993 р. принципи зовнішньої політики України були ключовими протягом 1993-1999 рр. Україна на міжнародній арені постала як миролюбна держава, яка дотримується цивілізованих норм поведінки. Ліві політичні сили вимагали тісних політичних, економічних і культурних контактів з Росією. Президент Л.Кучма 30 листопада 1999 р. в інавгураційній промові намітив певні зміни у зовнішній політиці країни. Зокрема ним була виголошена багатовекторність зовнішньої політики. Цим він пригальмував євроінтеграційні процеси в Україні.

Крім того, шлях у світовий простір та євроінтеграційні структури ускладнювався відсутністю реальних ринкових відносин, недостатньою розвиненістю демократичних інститутів, перманентними політичними скандалами і протистояннями, всеохоплюючою корупцією, протиборством церков, переслідуваннями і вбивствами журналістів, неугодиних політиків. Поки Україна тупцювала навколо названих проблем з реформуванням економічної і політичної систем, Чехія, Польща, Словаччина, Угорщина досягли реальних успіхів у розвитку ринкових відносин, утвердженні демократії та в євроінтеграції, і випередили Україну на шляху до об'єднаної Європи щонай-

менше на 10-15 років.

1. Бойко О. Д. Історія України. Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 699 с.
2. Історія західних і південних слов'ян: XX століття / Є.П. Пугач, С.Ю. Страшнюк, Р.М.Постоловський та ін. – Харків: Око, 1998. – 464 с.
3. Історія південних і західних слов'ян / За ред. І.М. Гранчака, А.Ф. Кізченка, В.П. Чорнія. – К.: Вища школа, 1987. – 438 с.
4. Історія Центрально-Східної Європи: Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л.Зашкільняка. – Львів: ЛНУ ім. Франка, 2001. – 606 с.
5. Новітня історія України (1990-2000). Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів / А.Г. Слосаренко, В.І. Гусев, В.П. Дрожжин та ін. – К.: Вища шк., 2000. – 660с.
6. Кіш Є. Геополітичні наслідки інтеграції країн Центральної Європи в Європейський Союз/Є.Кіш // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 12. – Ужгород: СМП „Вісник Карпат”, 2005. – С.18-24.
7. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В трех томах. Том третий. Трансформации 90-х годов. – Часть I. – М.: Наука, 2002. – 320 с.
8. Корсак Р.В.Українсько-чеське міждержавне співробітництво в1991-2005рр. / Р.В.Корсак.- Ужгород: Гражда,2007.-208 с.
9. Фомін С. „Європейський вибір” України без „українського вибору” ЄС // Політика і час. – 2002. – № 11.
10. Історія Центрально-Східної Європи: Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів/ За ред. Л.Зашкільняка. – Львів: ЛНУ ім. Франка, 2001. – 606 с.
11. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века: В 3-х т. Том третий: Трансформации 90-х годов. – Часть I.- М.: Наука, 2002. – 320 с.
12. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В трех томах. Том третий. Трансформации 90-х годов. – Часть II. – М.: Наука, 2002. – 320 с.
13. Там само.-с.333. Том третий. Трансформации 90-х годов. Часть II. – М.: Наука, 2002. – 320 с.
14. Мартинов А.Ю. Формування та еволюція основних принципів і напрямів зовнішньої політики України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 10 / Відп. ред. С.В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 132с.
15. Європейський Союз. Консолідовані договори / Європейська комісія в Україні. – К.: Port-Royal, 1999 – 2006 рр. – 202с.
16. Сардачук П.Д., Сагайдак О.П. Україна в односторонніх міжнародних відносинах (кін. XX – поч. XXI ст.): навч. - довідн. посібн. – К.: Вид-во Європейського Університету, 2005. – 206с.

РЕЗЮМЕ

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ И ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В УКРАИНЕ (1991-1999 гг.)

Корсак Р. В. (Ужгород)

В данной статье рассматривается изменение в экономической, политической ориентации Украины, проблемы внешней политики молодого независимого государства. Предлагается анализ евроинтеграционным стремлениям Украины в взаимоотношениях Европейским Союзом и Североатлантическим альянсом.

Ключевые слова: трансформация, экономика, ЕС, НАТО, Украина, Польша, Чехия.

SUMMARY

TRANSFORMATIONAL AND EUROINTEGRATION PROCESSES IN THE UKRAINE IN (1991-1999)

R. Korsak (Uzhhorod)

The article under consideration deals with the problem of the change of the orientation in economics, trade and economical and political relations in the Ukraine during 1991-1999 and cooperation with the European Union.

Key words: transformational processes, European Union, NATO, Ukraine, Poland, Czech republic.